

СОЦІАЛЬНА ОБГРУНТОВАНІСТЬ ОКРЕМИХ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

Проблема соціальної обгрунтованості санкцій складна і багатоаспектна, оскільки як явище приватного порядку залежить від безлічі інших аспектів, зокрема, від соціальної обгрунтованості всієї системи покарань, інакше неможливо вести мову про пошуки й побудову соціально обгрунтованих санкцій. Вважаємо за необхідне розглянути відображену в санкціях систему покарань через призму гуманістичних ідей.

І.Я. Козаченко стверджує, що системно-структурний і функціональний підхід законодавця при визначенні переліку кримінальних покарань дозволяє виявити не лише видову і змістову особливість покарань, а й їх єдину соціально-правову і моральну природу.

У свою чергу система кримінальних покарань належить до динамічних систем, оскільки її елементи не залишаються незмінними. Перелік видів покарань міститься в ст. 51 КК. Розширення переліку покарань, які застосовуються, орієнтовано на реалізацію таких принципів кримінального права, як гуманізм, економія кримінально-правової репресії, індивідуалізація покарання.

Розташування видів покарання у КК 2001 р. подано у зростаючому порядку (від найменш до найбільш тяжких), на відміну від КК 1960 р., що містив спадаючий порядок (від найбільш тяжких до найменш тяжких видів покарання). Зміни в чинному законодавстві викликані орієнтуванням суддів на застосування більш м'яких видів покарання відповідно до принципу гуманізму. Хоча, наприклад, А.П. Козлов зазначає, що система покарань не стане більш гуманною, якщо переставити місцями покарання, оскільки закон математики говорить: від зміни місць доданків сума не міняється. Тому гуманізація кримінального права і порядок розташування в переліку видів покарання ніяк не пов'язані.

С.І. Дементьєв звертає увагу на те, що в наукових працях з кримінального права недостатньо висвітлюються питання визначення найбільш доцільних видів покарання та їх обсягів за ті чи інші конкретні злочини, тому необхідні подальші наукові розробки і рекомендації. Проаналізувавши дослідження, автори яких використовують термін «ефективність покарання», І.А. Вартилицька робить висновок про те, що

застосовуючи це поняття, вчені фактично мають на увазі ефективність відповідної санкції, її виду та розміру.

Однією з найбільш важливих і необхідних передумов визначення судом законних, а відтак, і доцільних мір покарання, є суворе дотримання вимог ст. 65 КК про призначення покарання в межах, встановлених у санкції статті Особливої частини, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин. Врахування цієї вимоги припускає, що в кожному конкретному випадку суд повинен орієнтуватися на ті види та розміри покарання, які передбачені відповідною санкцією кримінального закону, а також враховуючи положення Загальної частини. Окрім випадків призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК).

З усіх видів покарання, які використовуються у Кримінальному кодексі, законодавцем, на жаль, перевага віддається позбавленню волі, яке альтернативно чи безальтернативно передбачене у більшості санкцій.

При призначенні покарання у виді позбавлення волі не є винятком застосування ст. 69 КК. Тоді як покарання вище мінімального і до медіани санкції не є нормою, а наближене до максимуму санкції виявлено лише в декількох випадках. П.Л. Фріс наголошує, що «зіставлення судової й законодавчої депеналізації є надійним індикатором оцінки останньої. Так, якщо судова депеналізація фіксує суттєве зниження розміру та виду покарань, порівняно з нормативною, це повинно бути оцінено як сигнал («червона картка») необхідності корегування закону в бік пом'якшення покарання».

Таким чином, простежується чітка закономірність: чим вище розмір покарання у санкції, тим менше випадків призначення покарання на строк більше, ніж мінімально передбачено.

Свобода особи в демократичному суспільстві – одна з найважливіших соціальних цінностей. Це необхідно враховувати при організації кримінально-правової протидії злочинності, у тому числі при встановленні санкцій у виді позбавлення волі.

В аспекті висвітлення доцільності застосування позбавлення волі на короткий строк вважаємо за необхідне зупинитися на такому виді покарання, як арешт (ст. 60 КК). В.К. Гришук з цього приводу зазначає, що «за своєю правовою природою арешт є різновидом позбавлення волі на короткий строк, що полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції від суспільства». І дійсно, якщо порівняти законодавче визначення цих окремих видів покарання (арешт полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції (ч. 1 ст. 60 КК) і позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого (ч. 1 ст. 63 КК), то вони майже нічим не відрізняються, крім, звичайно, можливих строків. Відповідно до ч. 1 ст. 72 КК, при складанні покарань за сукупністю злочинів

та сукупністю вироків одному дню позбавлення волі відповідає один день арешту.

Отже, на нашу думку, існування арешту як окремого виду кримінального покарання є невиправданим і недоцільним. Чи є це твердження вірним може довести тільки час та судова практика.